

Magyar **Mj** Jog

Főszerkesztő:

Dr. Németh János

Szerkesztők:

Dr. Kovács László

Dr. Burián László

A MAGYAR JOGÁSZ EGYLET FOLYÓIRATA

CIKKEK, TANULMÁNYOK

Dr. Vékás Lajos

PROFESSOR EMERITUS, AKADÉMIKUS, ELTE ÁJK
(BUDAPEST)

*Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban**

I.

Grosschmid Béni kiemelkedő tudományos terméséből az utókor szinte kizárólag a „Fejezetek kötelmi jogunk köréből”¹ című monumentális műre szokott hivatkozni; arra is rendszerint csak a részletek ismeretében, mint Joyce Ulyssesére vagy Proust regényfolyamára. Egyéb írásait ma már jobbára a feledés homálya fedi. Ez az értékelés érthető, de egyoldalú és igazságtalan. Érthető, mivel a Fejezetek kiemelkedő hegycsúcs a magyar magánjogtudomány lankái között, olyan nagyszabású munka, amely a megírása idején kialakulóban lévő modern polgári vagyoni jog szinte egész területét nemcsak áttekinti, nemcsak megvilágosító erővel bemutatja, hanem számos téma tekintetében egyenesen megalkotja. Egyoldalú és igazságtalan az utókor ítélete mégis azért, mert Grosschmid tudományos tevékenysége a családjog, az öröklési jog és a kereskedelmi jog számos kérdésére is a maga korán jóval túlmutató, ma is tanul-

ságos választ ad, és ugyanez elmondható a Jogszabálytanról is. Megállapíthatjuk ezt annak ellenére, hogy az időközben eltelt több mint száz év alatt a társadalmi viszonyok döntő módon változtak meg, és ezért a hajdani kérdések és feleletek jelentős része ma már történeti értékű. Különösen a családi viszonyok és a családjog terén élünk ma más világban; de még e körben is számos megfontolandó gondolatot találhatunk írásai-
ban.²

Grosschmid szellemének és éleslátásának illusztrálására bevezetésképpen legyen szabad a nagy jogtudós egyik alkalmi előadására hivatkoznom, amelyet a Nagyvárad Királyi Jogakadémia 1883/84. tanévének megnyitási ünnepélyén „A kereskedelmi jognak különválásáról”³ címmel tartott. Ebben a tanulmányban Grosschmid megállapítja, hogy a kereskedelmi jognak, mint a magánjogtól formailag különvált önálló jogterületnek a kialakulásával kapcsolatban „nem belső, abszolút, hanem külső, relatív, konkrét, történelmi okokról lehet [...] legfeljebb szólni”⁴. Ezeket az okokat Grosschmid – helyesen – „a középkor történetére és sajátos állapotaira” vezeti vissza. A kereskedelmi jog önállósodására vezető társadalmi fejlemények éles szemű elemzése nyomán arra a következtetésre jut, „hogy a gyakorlati életben ugyanazon vagy belsőleg alig különböző jogviszonyok igen eltérő jogszabályok, ti. egyrészt a kereskedelmi jog, másrészt a közönséges magánjog alá esnek, [...] e határvonalak felösmerése konkrét esetekben igen nehéz, és kivált az élet közönséges emberétől alig követelhető”⁵. Érthető ezért, hogy Grosschmid nyomban felfigyel az 1883. január 1-jén életbe lépett svájci kötelmi jogi törvényre (OR), amely a kereskedelmi jog anyagának jelentős részét is felölelte. Következtetése a maga korában szinte egyeduralkodó,

* A Miskolci Egyetemen 2012. november 9-én „Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.” címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

és ma is szemléletformáló jelentőségű: „...alig kételkedhetni, miként elvi akadályok az egységesítés ellen nem lehetnek, s a jövő iránya attól függ, mennyiben sikerül tényleg és egységes szabályban a jogviszonyoknak a kereskedelmi életre is kiterjedő vonatkozásaival megnyugtatólag leszámolni”⁶. S ehhez zárógondolatként még azt is hozzáteszi, „hogy ha a nyugati államokban az egységesítés megérlelődik, a mi törvényhozásunk sem fog soká hátramaradni”⁷. Ezzel a témával két másik tanulmányában is foglalkozik.⁸

II.

I. Grosschmid kivételesen jelentős szerepet játszott az öröklési jog kodifikálásának előkészítésében. Teleszky István mellett, aki a hivatalos tervezetet készítette el egy leendő polgári törvénykönyv öröklési jogához⁹, Grosschmid is alkotott egy – részletes indokolással kísért – törvénytervezetet a törvényes örökösödésről.¹⁰ Amint maga írja, a törvénytervezetet magánszorgalomból: „ex privata diligentia” készítette, s noha annak a kodifikáció további menetére nem volt átütő hatása, több vonatkozásban figyelembe vették javaslatait. Így különösen elfogadták a „törvényes örökösödési kapcsolat”-nak önálló kategóriaként történő meghatározását, s befolyást gyakoroltak gondolatai a későbbi törvényhozásra az özvegyi jog tekintetében és néhány más kérdésben is.¹¹ Az igazságügy-miniszter megbízásából készítette el azután Grosschmid az öröklési törvény életbeléptetéséről szóló törvényjavaslatot.¹²

A törvényes örökösödésről készített törvénytervezet és az ahhoz írt részletes indokolás megalkotását megelőzően Grosschmid 1877 és 1879 között egy tanulmány-sorozatban közölt a Magyar Igazságügy című folyóiratban „Öröklött s szerzett vagyon” címmel, s e dolgozatokat 1879-ben külön kötetben is megjelentette¹³, majd közvettette azokat tanulmányainak gyűjteményes kiadásában is.¹⁴ Ehhez az íráshoz függelékként kapcsolta a „Kiskorúak utáni törvényes öröklésről” szóló tanulmányát.¹⁵ E dolgozatok mellett Grosschmid alapos bírálatot készített magáról „Az örökösödési törvénytervezetről” is, amelyet először szintén részletekben közölt a Magyar Igazságügyben¹⁶, majd egybe szerkesztve és egy másik tanulmánnyal („Az örökjogi törvényjavaslat”) kiegészítve publikált.¹⁷ Grosschmidnak az öröklési jog körében írt, máig rendkívül tanulságos munkái között végül meg kell említeni „A köteles rész” című nagyszabású tanulmányt.¹⁸

2. Az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi rendelkezéseinek megalkotása során a kodifikációs Szerkesztőbizottság súlyt helyezett arra, hogy az öröklés szabályain csak különösen indokolt esetben változtassunk.¹⁹ A hagyományok erejét még fokozottabban vettük figyelembe, a bevált megoldásokat még szívesebben tartottuk meg az öröklési jogban, mint egyéb területeken. Ha tetszik, Grosschmid szellemében jártunk el, aki határozottan vallotta és ismételten hangsúlyozta, hogy „a

mai idők szellemével ellentétes” jegyeitől megszabadított öröklési jogi intézményeket nem szabad megváltoztatni: „Minden örökjogi törvénynek lényegéül tudom, hogy támaszkodjék jogtörténeti előzményekre” – írta programadó jelleggel öröklési jogi tanulmányaihoz írt előszavában.²⁰

Az átgondolt átalakítás követelményét támasztották a Szerkesztőbizottság számára mégis azok a gazdasági és társadalmi változások, amelyek az 1959-es Ptk. hatálybalépése után eltelt több mint fél évszázadban és különösen 1990 óta végbementek. Az öröklési joggal szembeni változtatási igények okai között a magántulajdon megnövekedett szerepének és ennek következtében az örökölhető vagyon kiszélesedett tárgyi körének kellett elsősorban jelentőséget tulajdonítanunk; a hagyatékok értéke jelentősen emelkedett, és összetételük is mélyreható átalakuláson ment keresztül. Emellett a családi és a demográfiai viszonyok egyes változásainak is jelentőséget kellett tulajdonítani. Így figyelemmel kellett lenni az átlagos életkor meghosszabbodására és a családi kapcsolatok új formáira is.

Ebben az előadásban három öröklési jogi témát elemzünk az új Polgári Törvénykönyv elvi kérdései közül – Grosschmid gondolatainak tükrében: az özvegyi jogot, az ági öröklést és a kötelesrészt.²¹

III.

I. Az özvegyi jog és általában a házastárs leszármazók melletti törvényes öröklésének megítélése szempontjából a következő megfontolások játszottak szerepet az új Ptk. megalkotásánál. Manapság a hagyatékokban egyre jelentősebb szerepet játszanak az olyan vagyontárgyak (üzletrész, értékpapír, készpénz, bankbetét stb.), amelyekre az állagöröklés és a haszonélvezeti jog öröklésének párhuzamos elismerése gyakorlati szempontokból nem célszerű. Emellett egyre gyakrabban található a hagyatékokban olyan ingó dolgok, amelyek a haszonélvezet során viszonylag hamar elhasználódnak, amortizálódnak, és ezért nem alkalmas tárgyak kettős öröklésre: haszonélvezetre és állagöröklésre. A családi viszonyokban bekövetkezett egyes változások is a haszonélvezeti jog öröklése ellen szólnak. Ilyen fejleménynek tekinthető mindenekelőtt az a tény, hogy gyakoribbá válnak az olyan családok, amelyekben az örökhagyó korábbi házasságából született gyermekeinek és újabb házastársának érdekei ütköznek, és ahol ráadásul az érintettek közötti kis korkülönbségre tekintettel a konfliktusok hosszú ideig elhúzódhatnak, sőt előfordul az is, hogy az állagörökös nem is éli túl a haszonélvezeti örökös, vagy a hosszú ideig fennálló haszonélvezeti jog alatti elhasználódás miatt nem jut hozzá jussához. Piacgazdasági viszonyok között fontos mérlegelendő szempont volt az is, hogy a haszonélvezeti joggal terhelt tulajdon erősen csökkent értékű hitelbiztosíték. Ezekkel a lényegi szempontokkal szemben a mai közfelfogás mellett elhanyagolhatónak találtuk az özvegyi jog mellett Grosschmid idején szokásosan felhozott azt az érvet,

amely szerint ily módon: az özvegy állagöröklésének „kikerülésével” biztosítható, hogy a vagyon a hozzá kapcsolódó vér szerinti rokonoknál (leszármazóknál, illetve ági örökösöknél) maradjon.²²

Mindezekre tekintettel és a közjegyzők és a bíróságok tapasztalataira is figyelemmel, az új Ptk. elérkezettnek látta az időt a házastárs törvényes öröklési jogának megváltoztatására: az általános haszonélvezet-öröklés megszüntetésére, és helyette részbeni állagöröklés bevezetésére. A változtatás lényege szerint az örökgyógy házastársát leszármazó mellett holtig tartó haszonélvezeti jog csak az örökgyógyval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon illeti meg, a hagyaték többi részéből a házastárs – állagörökösként – egy gyermekrészt örököl.²³

2. Noha lényegét tekintve azonos megoldást helyezett kilátásba már az 1957-es Ptk.-Tervezet is, és az 1977-es Ptk.-Novella a haszonélvezet megváltására vonatkozó alanyi jog kölcsönös biztosításával volt kénytelen enyhíteni az 1959-es Ptk. életszerűtlen megoldásán²⁴, a Bizottsági Javaslatl szemben elhangzottak kritikai észrevételek mind a szakma berkeiből, mind az országgyűlési vitában.

Azok számára, akik az özvegyi jog visszaszorítását kifogásolják, érdemes – Grosschmid segítségével – felidézni ezen ősi öröklési intézmény egykori funkcióját, az előbb vázlatosan bemutatott társadalmi változások jelentőségének még erőteljesebb érzékeltetésére. Mindenekelőtt arra kell emlékeztetni a bírálókat, hogy az özvegyi jog (ius viduale) eredetileg (és egészen a legutóbbi időig²⁵) kizárólag az özvegy nő, a túlélő feleség haszonélvezetét biztosította, a túlélő férjet ez a jog nem illette meg. A kölcsönösség hiánya világosan utal az özvegyi jog társadalmi szerepére. Grosschmid szerint: „Etikai alapja özvegyi jogunknak, melynek gyökerei már Szent-István törvényeiig visszanyúlnak (II. 5., 24., 35.; továbbá I. Aranybulla 4., Nagy Lajos 1351. § 11.) bizonyos, mint mondani szoktuk, lovagias tekintet a gyöngébb nemre s azon erősebb kapcsolatokra, melyekkel a nőnek helyzete a férjéhez fűződik, mintsem fordítva. A nő, mint özvegy is, férje nevének s társadalmi állásának védpajzsa alatt áll (sub nomine et titulo Domini et mariti sui, Trip. I. 67. § 2.), s ezt viszi át ez az intézmény a vagyonra. Másrészt folytatója mintegy ez az intézmény a férj életbeli tartási kötelezettségének. A vezéreszme nem az, hogy az özvegy törzsvagyont kapjon, hanem a gondoskodás ő róla, de ez aztán egyik legerősebb posztulátumaképpen a hazai örökösödési rendszer elveinek.”²⁶ Aligha mondatni, hogy ezek a funkciók mai viszonyaink között ugyanúgy léteznek és az özvegyi jog változatlan fenntartását indokolják. Megjegyzendő végül, hogy Grosschmid saját törvénytervezete – az abban az időben általánosnak tekinthető „tartási” felfogással egyezően²⁷ – beírta azzal, hogy a „vagyonban való bennmaradás és haszonélvezet” az özvegy számára – özvegyisége idejére – „lakást és tartást” biztosítson; emellett lehetővé tette, hogy – szabály

szerint – a leszármazók a hagyaték negyedére, az ági örökösök a hagyaték felére korlátozzák a haszonélvezett vagyont.²⁸

A Bizottsági Javaslat bírálói különösen azt tették szavá, hogy az özvegyet a gyermekek számától függetlenül egy gyermekrészt illetné meg. A kritikusok szerint ez a megoldás „a gyermekvállalási kedv ellen hat”. Ezen ellenvetésekkel szemben mindenekelőtt fel kell hívni a figyelmet arra a tényre, amelyet Grosschmid sohasem mulasztott el hangsúlyozni, nevezetesen arra, hogy a házastárs öröklési jogi státusának megítélésénél és törvényi meghatározásánál a házassági vagyonszerződés is számításba kell venni.²⁹ Márpedig nálunk még hosszú ideig tipikusnak lesz tekinthető a házastársi vagyonszerződés, vagyis a közös vagyon fele részben nem képezi a hagyaték tárgyát, hanem eleve a túlélő házastársé. S nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy egy tipikus mai hagyatékban jelentős értékbeli hányadot képviselnek a közösen lakott lakás és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyak, amelyekre az özvegy holtig tartó haszonélvezete, ráadásul – a hatályos joggal ellentétben – újabb házasságkötés esetén is biztosított és nem korlátozható. A gyermekrészt tehát a haszonélvezeti joggal terhelt hagyatéki részen felül a hagyatékba illeti meg az özvegyet, vagyis a házastárs örökösének meghatározása figyelemmel van arra is, hogy az örökölt tulajdonjogot adott esetben jelentős mértékben kiegészíti az örökgyógyval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon biztosított holtig tartó haszonélvezeti jog. S ugyanez a jog illeti a házastársat az ági vagyonon is, sőt a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyakra nem is lehet ági öröklési igényt támasztani. Megváltás esetében egyébként az 1977-es Ptk.-Novella óta az özvegyet ugyancsak egy gyermekrészt illeti meg. Ami pedig a törvényes öröklési jogi státus és a gyermekvállalási kedv – állítólagos – összefüggését illeti, mutatis mutandis egy Grosschmidnak tulajdonított megjegyzés kívánkozik ide: Az a völegény, aki a házasságkötés előtt a házassági törvényt tanulmányozza, gyanúval illetendő!³⁰

IV.

I. Grosschmid ismételtelen foglalkozott az ági öröklés problémáival. Érezhetően fontos volt számára az intézmény fenntartása, de csak ésszerű határok között, és ezért a részletek finomításán is dolgozott. Az ági öröklés erkölcsi alapját a leszármazók törvényes öröklésének etikai indokaival rokonítja. Azt írja: „Az ági örökös ugyanis az ági vagyont azon tekintet erején kapja, mert hogy ő szintén a maradéka körébe tartozik azon nemző elődnek, akitől az az elhunyt leszármazott; övé lett volna, ha az örökgyógy egyáltalán nem létezik vala; s ennél fogva előzi meg az örökgyógnak azon elődét s oldal-rokonait, akik e körbe nem tartoznak.”³¹ Világosan írja le azt is, hogy az ági öröklés alap gondolatában van ugyan a megszüntetett ősiséggel rokon vonás, de a kető között lényegi, minőségi különbség állapítható meg.³²

Az intézmény fenntartása mellett – „a jogász szakvélemények túlnyomó” többségével szemben – „a közérzület”, azaz az emberek igazságérzete szól. Grosschmid szerint az ági öröklés „a modern öröklési rend jótékony” korrekcióját képezi; hatékony eszköz „a törvényes öröklés bizonyos játékszerűsége (véletlensége, mondhatni: frivolsága) ellen”³³. Ezt a szerepet részletesen, ma is meggyőző érvekkel fejti ki a „Kiskorúak utáni törvényes öröklésről” című korábbi tanulmányában.³⁴

Törvénytervezetében Grosschmid tizenkét szakaszt szentel az intézmény szabályozásának.³⁵ A vagyon viszágharamlását a nagyszülői parentélaig kívánja megengedni; nagyszülőknél távolabbi felmenőkről örökölt vagy adományba kapott vagyon csak a szülői és a nagyszülői parentélában lévőek által lett volna ágiként örökölhető. Ez a korlátozás elvileg lényeges az akkor hatályos szabályokhoz képest, és azt Grosschmid már korábbi tanulmányaiban is javasolta, bizonyítva, hogy „a közeli rokonság körében vannak ez institúciónknak fényes előnyei, míg távolabb értelmű fogó”³⁶. Hozzáteszi: „Természetesen ma már az elődökről való eleven tudat nem olyan messzemenő, mint régen, amidőn azt a fiágiság (névegység) és egyéb körülmények is támogatták, és ezért is kell ez etikai alap uralmát a közeli fokok körére szorítani.”³⁷ A gyakorlatban a tervezetében szereplő megszorítástól nem várt azonban komoly változást, mivel, mint írja: „Döntvény-gyűjteményeinkben valóban egyetlen eset nincs tudtunkkal”, amelyben távolabbi rokon ági öröklési igénnyel lépett volna fel.³⁸ Egyébként Grosschmid felvetette azt is, hogy az örökhagyó halálától számított tíz vagy húsz év eltelte után már egyáltalán ne lehessen ági öröklési igényt támasztani.³⁹ Ezt az ötletét az 1959-es Ptk. csak a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyak tekintetében „karolta fel”: e vagyontárgyakra tizenöt évi házasság után nem lehetett ági öröklési igényt támasztani. Ez a kódex csak heves viták után és az oldalrokonok tekintetében a szülői parentélára korlátozottan tartotta fenn az ági öröklést; viszont végül is a nagyszülőknél távolabbi felmenők ági öröklési igényét elismerte, túlmenve e tekintetben a Grosschmid tervezetében javasoltnál.⁴⁰

Egyértelmű volt már Grosschmidnál is, hogy az ági öröklés szingurális jellegű az egyetemes örökös jogállásához képest, méghozzá abban az esetben is, ha a hagyatékban netán csak ági eredetű vagyon volna. Ebből az anyagi jogi helyzetből egyértelműen következik a bizonyítási teher: a vagyon ági jellegét annak kell bizonyítani, aki ilyen öröklési igényt kíván érvényesíteni. Ugyanez áll a különböző ági igények egymás közötti viszonyára is.⁴¹ Biztonság kedvéért a bizonyítási terhet az 1959-es Ptk. tételesen is szabályozta, s ezen az új Ptk. sem kíván változtatni.

2. Az új kódex nem látott indokot az ági öröklésnek az 1959-es Ptk.-ban már karcsúsított intézményének eltörlésére vagy további korlátozására. A közjegyzői és a bírósági gyakorlat is arról tanúskodik, hogy a lakosság körében él az igény az ági öröklés intézményének fenntartására. Ezért az új Ptk. – a gyakorlatban szerzett ta-

pasztalatok fényében – lényegét tekintve ugyanabban a körben tartja fenn az intézményt, ahogy azt a hatályos jog elismeri. Önkritikusan meg kell állapítanunk mégis, hogy – Grosschmid tervezetéből és annak indokaiból tanulva – meg lehetett volna szüntetni a nagyszülőknél távolabbi felmenők ági öröklési igényét a tőlük vagy felmenőjükről háramlott vagyon tekintetében. Ez a kérdés azért nem merült fel, mert a közjegyzői és a bírói gyakorlat – feltehetőleg ilyen ági igény hiányában – nem jelzett problémát.

Az ez irányú gyakorlati tanulságok miatt nem tartja fenn viszont az új Ptk. az ági vagyon redintegrációjának és szurrogációjának tilalmára vonatkozó, az 1959-es Ptk.-ban megállapított rendelkezést. Helyette kifejezetten kimondja, hogy az ági vagyontárgy helyébe lépett vagy az ági vagyontárgy értékén vásárolt vagyontárgy öröklése az ági öröklés szabályai szerint történik. A Bizottsági Javaslat tisztában volt azzal, hogy az ági vagyon körének ily módon történő bővülése a mainál szélesebb körben veti fel az ági és a szerzeményi vagyon összevegyülésének problémáját. Ezeket a feladatokat a bírósági gyakorlatnak vállalnia kell. Az 1959-es Ptk. szerint csak tizenöt évi házasság után nem lehetett ági öröklési igényt támasztani a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyakra a túlélő házastárssal szemben. Az új Ptk. nem tartja fenn ezt az időbeli korlátozást. A házasság fennállásának időtartamától függetlenül mentesek tehát ezek a vagyontárgyak az ági öröklési igénnyel szemben. Indokolt ugyanis, hogy ezek a hagyatéki tárgyak mindenképpen a túlélő házastársnál maradjanak, és neki értékben se kelljen helytállnia értük az ági örökösökkel szemben.

Az özvegy javára a hatályos jogban megállapított általános haszonélvezet-öröklés (özvegyi jog) megszüntetése miatt az új Ptk. az ági örökléssel kapcsolatban külön megállapítja ezt az öröklési jogi igényt a házastárs javára. Ugyancsak külön rendelkezni kellett e körben a haszonélvezeti jog megváltásáról is. Az új Ptk. a megváltási igényt kölcsönösen és mindegyik fél számára időbeli korlát nélküli biztosítja. A megváltás időbeli korlát nélküli biztosítása lehetővé teszi az érintettek személyi és vagyoni viszonyaiban bekövetkezett változások figyelembevételét. Különösen indokolt a megváltás későbbi időpontra halasztása, ha a hagyaték ági jellegű vagyontárgyai között bankbetétben vagy más módon lekötött pénz vagy értékpapír található. A megváltás a jövőre nézve változtatja meg a haszonélvezeti jog örökösének és az állagörökösöknek egymáshoz való viszonyát. Ezt az új Ptk. azért tartja szükségesnek kimondani, mert ellenkező értelmezés mellett az érintettek között bonyolult elszámolási viszony keletkezne. A megváltási jog érvényesítése folytán állagörökösként igényelhető tulajdoni hányad – az 1959-es Ptk.-ban megállapítottal egyezően – az ági vagyon egyharmada. Az új Ptk. ezen túl azt is előírja, hogy a megváltási jog gyakorlásánál az örökösök méltányos érdekét kölcsönösen figyelembe kell venni. Ez vonatkozik mindenekelőtt a megváltás időpontjának megválasztására.⁴²

V.

1. Grosschmid húszéves korában írta nagyszabású tanulmányát a köteleusről⁴³, és a Magyar Tudományos Akadémia pályázatán 1873-ban elnyerte vele a nagy tekintélyű Sztrokay-díjat. Az értékelő bírálatot az Akadémia főtítkáráként Arany János írta alá. Száznegyven év után érdemes idézni a – ma már jogtörténeti drágakőnek számító – hivatalos véleményből: „A III. számú, Montesquieu-ből vett jellegű pályamunka minden tekintetben felülmúlja versenytársait. Abban található a legtöbb mélység, eredetiség, önállóan bűvarkodó s teremtmő szellem, a tudomány előbbre vitelének legtöbb eleme. Bár egyes részei nem kifogástalanok, egészében véve a mű alapos, tartalmas és eszmedús. Egyik pályamunka sem fejleszti oly mélyen s valódi tudományossággal a köteleusről intézményének alap gondolatát, célját és kifejtését egyes nemzetek jogéletében, összefüggését más rokon jogi intézményekkel. Egyúttal különös gondot fordít saját jogunk filozófiájának fejtegetésére, s arra, hogy azon szálakat, amelyek előbbi jogunkból a mostaniba átvezetnek, kitüntesse. Észjárása eredeti s zseniális; nyelve erőteljes, bár olykor némileg contort és simítást vár. Általában jeles és abszolút becses bírósági munka, mely hazai jogtudományi irodalmunk nevezetes nyeresége leendő.”⁴⁴ Jogos büszkeséggel vette fel ezt az ifjúkori művet (a neves aláírással ellátott bírálatot együtt) a beérkezett professzor és a Fejezetekkel máig a magyar jogtudomány csúcsára ért tudós a három évtizeddel később összegyűjtött tanulmányai közé. Grosschmid a köteleusről témájához még többször visszatért.⁴⁵

2. Grosschmidnak a köteleusről kérdéseire választ kereső gondolatai közül az új Ptk. szempontjából első sorban az intézmény létjogosultságára, indokára, céljára vonatkozó fejtegetései érdemeltek figyelmet. Ennek az a hasonlóság az oka, amit a köteleusről indokoltága tekintetében Grosschmid kora és a mi korunk felmutat. Grosschmid tanulmányának megírása idején (és még utána évekig) Magyarországon vitás volt a köteleusről létjogosultsága. Az Ideiglenes törvénykezési szabályok (7–8. §-ok) „törvényes osztályrész” elnevezéssel bevezették ugyan az intézményt a magyar magánjogba, (amelyet az korábban nem ismert, hanem csak az Optk. rövid oktrojált hatálya alatt „vett át”), de az 1872. évi és az 1879. évi Jogászygyűlés is szükségesnek találta a téma ismételt megtárgyalását. S figyelemre méltó módon a köteleusről léte–nemléte körüli alapkérdések napjainkban több olyan európai jogrendszerben viták keresztüzzébe kerültek, amelyek hagyományosan ismerik és elfogadják a köteleusről.⁴⁶

Grosschmid tanulmánya abból indul ki, hogy a művelt jogrendszerek között egyformán találunk a köteleusről elismerő (francia, német) és elvető (angol, egyes észak-amerikai) öröklési jogokat. Ez a tény önmagában ékesen bizonyítja, hogy a köteleusről a civilizált államokban sem tartozik a magánjog elengedhetetlen attribútumai

közé. Egyrészt a tulajdonos rendelkezési (az örökhagyó végrendeletkezési) szabadságával összefér a köteleusről meghatározott hozzátartozók javára történő törvényi előírása; másrészt a legközelebbi rokonokról történő gondoskodás megvalósítható más módon, vagyis köteleusről nélkül is. Még nagyobb különbségek találhatóak az egyes jogrendszerek, sőt egyetlen jogrendszer különböző fejlődési szakaszai között is, a köteleusről jogosultak körének megvonásánál és az intézmény egyéb részletproblémái tekintetében.

Grosschmid öröklési jogi gondolkodásának középpontjában a család intézményének – ahogy ő fogalmaz: „a vérek jogának” – védelme áll; ez a felfogás irányítja a köteleusről indokait kereső fejtegetéseit is. Mint alább bemutatjuk, a nemzetközi jogirodalomban is megjelenő érvek alapján, ez az eszme képezi ma is a köteleusről fennmaradása mellett kiállók egyik fő érvét. Grosschmid szerint a vérségi kapcsolat azt kívánja meg, hogy meghatározott közeli hozzátartozók az örökhagyó akarata ellenére is részesüljenek az örökhagyó vagyonából; ezt tekinti a „vérek jogából” folyó egyik jogkövetkezménynek. Hozzáfűzi: „De azért mindig jobb, ha mentől erősebb e családos érzésben a természet szava, mentől kevesebb a köteleusről, ha jószántából részleteti övéit javaiban; mindig jobb, ha a közel vérek közt jog rend nem kell [értsd: jogi szabályozás nem szükséges], ha az érzelem maga fenntartja. Szeret is a jog félre maradni a tértől, hol a természet ez érzelmek uralmát javallja, szereti kivenni a családot a jog birodalmából, beérve azzal, hogy idegen avatkozás ellen mintegy beboltozva, belső életét a merő érzelem kormányára bízta. S csak ha az érzület odabenn elfajul, csak ha segítség kiáltása hallik az érzelem birodalmából, nyújtja be osztó kezét visszaélés ellen.”⁴⁷ Ehhez a rendkívül találó megállapításhoz legfeljebb azt tehetjük hozzá, hogy a családi összetartás szálainak lazulása, sőt megbomlása mellett ma gyakrabban hangzik „segélykiáltás”, s sűrűbben van szükség a jog beavatkozására, vagyis köteleusről biztositására, mint Grosschmid korában. Ez a körülmény pedig mindenképpen a köteleusről intézményének fenntartása mellett szól.

Természetesen más, bár hasonlóan érzelmi háttere van a házastárs köteleusről igényének.⁴⁸ Mind a közeli vérrokonok, mind a házastárs esetében éppen az érzelmi háttér bonyolultsága teszi viszont oly nehézé a jog alapvető állásfoglalását, s még inkább ezért is oly szeretőgazó a jogrendszerek válasza a köteleusről részletkérdései tekintetében.⁴⁹ Grosschmid szerint a közeli rokonok köteleusről iránti igénye szempontjából a jogalkotói szabadságnak két viszonylag biztos határa van: egyfelől nem lehet a tulajdonos-örökhagyó rendelkezési jogát teljesen korlátozni, másfelől nem lehet a közeli rokonoknak sem jussukra dologi jogi védeltséget adni: „a kérdés medrének egyik és másik partját mai jogunkban” ezek a gátak határolják.⁵⁰

Máig tanulságos a köteleusről indokoltága szempontjából Grosschmidnak az a meglátása, amely szerint a jog ilyen beavatkozását a leggyakrabban nem is az

teszi szükségessé, hogy az örökgyógyó kívülállóknak adja vagyonát, hanem hogy a különböző házasságból született leszármazói között tesz a „vérek jogát” sértő különbséget.⁵¹ Grosschmid gondolatára rímel a Bizottsági Javaslat indokolása, amikor kiemeli: „A kötelesrész fenntartásának gyakorlati jelentősége elsősorban olyan esetekben van, amikor az örökgyógyó korábbi házasságából származó gyermekek öröklési minimumát az örökgyógyó esetleges ellentétes akaratával szemben így lehet biztosítani.”⁵²

Az új Ptk. – az intézmény körül több európai országban zajló, többnyire meddő viták ellenére – alapvető kereteiben fenntartja a kötelesrészt és a rá vonatkozó részletszabályokat is. Ami az intézmény funkcióját illeti, abból indul ki, hogy a kötelesrész – a megváltozott társadalmi feltételek között is – alkalmas a családi szolidaritás erősítésére; képes betölteni ezt a szerepet a családi gondoskodás eszméjének kifejezésre juttatásával, még olyan esetben is, amikor a kötelesrész tartási szerepet nem játszik. Leszármazók esetében ezenkívül a kötelesrész a hagyatékából történő részesedés minimumának garantálásával gyakran az önálló élet folytatásához szükséges vagyoni feltételek biztosítását is jelenti. A családi vagyon igen sokszor az egész család munkájának eredménye, (részbeni) egyben tartása ezért az igazságosság követelményével is alátámasztható igény. Mindezek a szempontok jogilag is elismerendő társadalmi funkcióvá állnak össze, és a kötelesrész intézményének elvi megtartását indokolták az új Ptk.-ban, annak ellenére, hogy mind a vagyoni viszonyok átalakulása, mind a demográfiai változások lényegesen eltérő társadalmi feltételeket teremtettek az elmúlt fél évszázadban, és nem kis mértékben változik a családdal kapcsolatos közfelfogás is.⁵³

3. A kötelesrészt jogosultak körét meghatározó jogalkotói döntés meghozatalánál instruktív Grosschmidnak azok a gondolatai, amelyeket – más összefüggésben, elsősorban az ági örökösök körének korlátozásánál – a közeli és távoli hozzátartozók közötti megkülönböztetés szükségességével kapcsolatban ismételtén kifejt.⁵⁴ Sőt a kötelesrészrel kapcsolatban közvetlenül is arra a következtetésre jut, hogy a végrendelezési szabadságot csak egyenes ági rokonok javára indokolt korlátozni: a testvér, a nagybáty, az unokatestvér stb. tekintetében „az egyéni szabadság érzete legyőzte már a családi érzést; magának a kérdésnek jogérzülete alig ingadozik abban, hogy az egyenes ágon kívül, oldalal vért tehát ne illessen” kötelesrész.⁵⁵

Ezt az elvet követte az Mtj. (2005. §) és az 1959-es Ptk. (661. §), és nem változtat az új Ptk.⁵⁶ sem. Mindhárom törvénymű a leszármazóknak és a szülőknak biztosít kötelesrészi igényt, ha az illető az öröklés megnyílásakor törvényes örökös vagy végintézkedés hiányában az lenne.

4. Ha az 1870-es években még a kötelesrész léte is vita tárgya volt, nem lehet azon csodálkozni, hogy az

1879-es Jogászgyűlés nem tudott dönteni abban az ugyancsak napirendre tűzött kérdésben, hogy „mely estekben engedjék meg a kitagadást”. A Jogászgyűlés elhalasztotta a kérdésben történő állásfoglalást, és Grosschmid üdvözölte a napolást. Helyesen úgy látta ugyanis, hogy előbb azt a kérdést kell eldönteni, hogy a kötelesrész az örökgyógyó vagyonának meghatározott hányada legyen-e, mint a Code civilben⁵⁷, vagy a törvényes örökrész hányada, mint a klasszikus és poszt-klasszikus római jogban és az azt követő porosz, osztrák és szász jogban. Ettől a döntéstől függ ugyanis a kötelesrész jogi jellege: dologi vagy kötelmi természete; s ennek viszont alapvető kihatása van a kitagadás elismerésének elvi lehetőségére, illetve esetleges szükségességére.⁵⁸ Az 1959-es Ptk. – a korábbi törvénytervezeteket követve – egyértelműen követelként, kötelmi jogi igényként fogta fel a kötelesrészt. Ez azt jelenti, hogy a kötelesrésztre vonatkozó igény az örökgyógyó halálával keletkezik ugyan (éppúgy, mint az öröklési jogi igények), de a kötelesrésztre jogosult nem válik az örökgyógyó jogutódjává, hanem lényegében hagyatéki hitelező, akinek kötelmi jogi jellegű és elsősorban pénzkövetelésre irányuló igénye támad az örökösökkel (szükség esetén az örökgyógyó általi bizonyos megajándékozottakkal) szemben.⁵⁹ Nem változtat ezen az új Ptk. sem.⁶⁰

Hasonló fejlődési utat járt be a magyar jogban a kitagadás intézménye is, de e kérdéskörben néhány ponton az új Ptk. is hozott változásokat. Az 1959-es Ptk.-nak a kitagadási okokat megfogalmazó szabályai nem mindenben álltak ki a gyakorlat próbáját. Ezért az új Ptk. több ponton változtat azokon. Mindenekelőtt konkrétabbá teszi a kifejezetten büntetőjogi előkérdés eldöntését kívánó eseteket. Elhagyja a „jogerősen ötévi vagy azt meghaladó szabadságvesztésre” történő elítélést, mint kiesési okot. Emellett nem a büntetőjogi megítélés alapján, hanem a rokoni kapcsolatra tekintettel rendeli minősíteni az örökgyógyó sérelmére elkövetett bűncselekmény súlyát. A gyakorlat túl szűknek találta a kitagadási okoknak az 1959-es Ptk.-ban meghatározott körét. Ezért az új Ptk. új kitagadási okként fogalmazza meg a nagykorú leszármazónak (rendszerint az örökgyógyó gyermekének) az örökgyógyóval szemben elkövetett durva hálátlanságát. Ez a kitagadási ok kiterjed olyan esetekre is, amelyekben nincs szó a törvényes tartási kötelezettség elmulasztásáról, például mivel az örökgyógyó tartásra nem is szorult, és nem beszélhetünk büntetőjogilag értékelhető magatartásról sem. A durva hálátlanság fogalmi határainak kialakítását az új Ptk. a bírói gyakorlatra bízta. Durva hálátlanságnak minősülhet adott esetben például az örökgyógyó ápolásának, gondozásának elmulasztása. Tekintettel a szülő megváltozott törvényes öröklési jogi státusára, az új Ptk. külön kitagadási okot fogalmaz meg a szülővel szemben is. A házastárssal szembeni külön kitagadási okot fenntartja az új kódex. Az érdemtelenység miatt kiesett személyhez hasonlóan az új Ptk. a kitagadott személyt is elzárja attól, hogy a kiesése miatt – törvényes örökösként vagy törvényes helyettes örökösként – helyébe lépő

személy öröksége tekintetében törvényes képviselőként (szülőként, gyámként, gondnokként) vagy kezelői joggal rendelkezessen.

Az új Ptk. érdemben nem változtat a korábbi jog szabályain az előzetes megbocsátással kapcsolatban. Kötelesrészre (de nem törvényes örökrészére) tarthat igényt az a kitagadott személy, akinek az örökhagyó a végintézkedés előtt megbocsátotta a kitagadási okaként megjelölt magatartását. Pontosítja az új törvénykönyv a kitagadott személy öröklési jogállását arra az esetre, ha a kitagadás utólagos megbocsátás miatt hatálytalaná válik. Ebben az esetben az eredetileg kitagadott személy öröklési jogállása attól függ, hogy a végrendeletben csak a kitagadás szerepelt-e, vagy más rendelkezés is. Ha a végrendelet csak kitagadást tartalmazott, a megbocsátott kitagadással érintett személy a törvényes öröklés szabályai szerint örökösként részesedik a hagyatékban. Ha az örökhagyó végrendeletében örökös, illetve dologi hagyományost nevezett, a megbocsátott kitagadással érintett személy annyiban (de csak annyiban) tekinthető törvényes örökösnek, amennyiben a végrendeleti rendelkezések (örökösnevezés, dologi hagyományrendelet) a hagyatékot nem fedik le. Ha a végrendeleti rendelkezések az egész hagyatékot lefedik, a mellőzés miatt a megbocsátott kitagadással érintett személy csak kötelesrészre tarthat igényt.⁶¹

VI.

A fentiekben azt kívántuk igazolni, hogy Grosschmid szelleme és gondolatai ott munkáltak az új Ptk. kidolgozása közben az öröklési jogban is. S ezzel egyben fel szeretnénk hívni a jogászok fiatal nemzedékének figyelmét arra a hatalmas szellemi kincsésbányára, amelyet Grosschmid tudományos hagyatéka kínál. Az íráskor velejének megközelítése nem mindig könnyű; a megfogalmazás helyenkénti nehézsége már a kortársaknak is gondot okozott. Grosschmid maga írja az 1879-ben kötetbe foglalt öröklési jogi tanulmányaihoz írt előszavában: „...jóakaró helyekről is értettem olyas nyilatkozatokat, amelyek az előadásom módjának nem igen szóltak előnyére”⁶². Mégis: megéri az erőfeszítés, amelylyel a gyakran nem könnyű szövegen áthatolva elérhető a csak finomra csiszolt gyémánthoz hasonlítható gondolatok.

JEGYZETEK

1 Az első kiadás I. kötete 1898-ban, II. kötete 1900-ban jelent meg. Jubileumi kiadás: Budapest, 1932, ugyanakkor jelent meg a Glossza is. A Fejezetek első kiadásának centenáriuma alkalmából az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán rendezett tudományos ülésen elhangzott előadások publikált változatát I. a Jogtudományi Közlöny LIV. (1999) kötetében: *Újlaki László: A juttatás-fogalom tisztázásának megkísérlése a „Fejezetek” segítségével.* 419–429. o.;

Vékás Lajos: Grosschmid „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” című művének centenáriuma. 361–367. o.; *Weiss Emilia: Grosschmid családjogi és öröklési jogi munkásságáról.* 475–479. o.

2 L. Weiss: I. l.j.-ben i. m. 476. sk. o.

3 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 719–725. o.

4 Uo. 723. o. A Grosschmidtől vett idézeteket a mai helyesírás szerint írjuk.

5 Uo. 725. o.

6 Uo.

7 Uo.

8 Kereskedelmi jogunk egynemely alapfogalmához. *Magyar Igazságügy XXII(1884)* 187. skk. o., 322. skk. o., 385. skk. o. A tanulmány megjelent egészben is: *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 1–59. o. Kereskedelmi jog és kereskedelmi eljárás. *Magyar Igazságügy XVIII(1882)* 1. skk. o.; kötetben: *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 525–544. o.

9 Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Készítette a magyar királyi igazságügy-miniszter megbízásából Teleszky István jogtudor, budapesti ügyvéd. Budapest, 1882; Indokolás, I. füzet (1–185. §-ok) Budapest, 1883, II. füzet (186–490. §-ok) Budapest, 1885.

10 *Magyar Igazságügy XXIV(1885)* 245. skk. o., 318. skk. o., 367. skk. o., XXV(1886) 59. skk. o., 136. skk. o., 203. skk. o., 287. skk. o., 451. skk. o., XXVI(1887) 44. skk. o., 109. skk. o. A törvénytervezet (indokolással együtt) egészben is megjelent: *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 61–257. o. A normaszöveg részben módosított formában megjelent: uo. 258–271. o.

11 Uo. 63. o., I. l.j.

12 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 587–743. o.

13 *Zsögöd Benő: Öröklött és szerzett vagyon.* Budapest 1879

14 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 1–182. o.

15 Uo. 183–246. o.; vö.: *Weiss*: I. l.j.-ben i. m., 479. o.

16 *Magyar Igazságügy XVIII(1882)* 367. skk. o., XIX(1883) 414. skk. o., 497. skk. o., XX(1883) 127. skk. o., 199. skk. o., 290. skk. o., 467. skk. o.; ugyane tárgyban: *Az örökjogi törvényjavaslat.* Nemzet 1887.

17 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 545–717. o.; II. kötet Budapest, 1901, 325–363. o.

18 Részletekben I.: *Magyar Igazságügy V(1876)* 411. skk. o., VI(1876) 1. skk. o., XIII(1880) 1. skk. o., 213. skk. o., 317. skk. o., 417. skk. o., 473. skk. o., XIV(1880) 6. skk. o., 107. skk. o., 209. skk. o., XVIII(1882) 86. skk. o., egybe szerkesztve: *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 315–524. o. Ugyanerről a tárgyról I.: *Magyar Igazságügy XII(1879)* 359. o. = *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 308–314. o.; *Magyar Igazságügy*

- XXX(1888) 237. skk. o., 337. skk. o., 413. skk. o., egybe szerkesztve: *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 365–473. o.; továbbá: Magyar Igazságügy XXXII(1889) 43. skk. o., 81. skk. o., 173. skk. o., 245. skk. o., egybe szerkesztve: *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 497–586. o.; s végül Budapesti Szemle XLIX(1887) 49. skk. o. = *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 301–323. o.
- 19 L.: *Vékás Lajos* (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatát magyarázatokkal*. Budapest, 2012, 537. o.
- 20 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, XXIII. o. Grosschmidnak a családjog és az öröklési jog területén a hagyományokhoz való ragaszkodását hangsúlyozza *Weiss* is: I. lj.-ben i. m., 475. o., de egyben vitába szállva azzal a nézettel, amely szerint Grosschmid mindenáron a régi öröklési rendet akarta volna konzerválni: 478. sk. o.
- 21 Grosschmidnak a törvényes és a végrendeleti öröklés kapcsolatáról vallott nézeteit tárgyalja *Weiss* is: I. lj.-ben i. m., 477. sk. o.
- 22 *Szászy Schwarz Gusztáv: Ági öröklés és özvegyi jog*, in: Újabb magánjogi fejtegetések. Budapest, 1901, 153–217. o. (193. skk. o.).
- 23 A Bizottsági Javaslat szabályaihoz és azok magyarázatához l. *Vékás*: 19. lj.-ben i. m., 550. skk. o.
- 24 L. *Weiss Emilia* átfogó elemzését: *A túlélő házastárs öröklési jogállása – történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban*. Budapest, 1984, 222. skk. o.
- 25 Az özvegyi haszonélvezeti jogot csak 1954-ben terjesztette ki a férjre a Legfelsőbb Bíróság IV. sz. polgári elvi döntése, s ez a kölcsönös özvegyi jog a Ptk.-ban kapott először törvényi alátámasztást. L. *Weiss*: 23. lj.-ben i. m., 127. o.
- 26 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 84. o.
- 27 L. *Weiss*: 23. lj.-ben i. m., 122. skk. o.
- 28 9–15. §-ok (módosított szöveg 7–13. §-ok), l. *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 81. sk. o. (259. sk. o.).
- 29 L. például Grosschmid saját törvénytervezetének 11. §-át (a módosított szöveg 9. §-át): *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 82. o. (259. o.); vö.: uo. 98. o.; vö.: *Weiss*: I. lj.-ben i. m., 476. o.
- 30 *Beck Salamon* professzor közlése a szerzővel.
- 31 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 138. sk. o.
- 32 Uo. 139. o., 146. skk. o.
- 33 Uo. 140. o.
- 34 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 183–246. o.; vö. *Vékás Lajos: Az ági öröklés „hamleti” vívódásához*. Jogtudományi Közöny XXVIII(1973) 285–289. o.
- 35 31–42. §-ok, a javított változatban 28–39. §-ok.
- 36 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 233. skk. o.; *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 135. o.
- 37 Uo. 140. o.
- 38 Uo. 135. o.
- 39 Uo.
- 40 L. *Világhy Miklós: Az ági öröklés a Polgári Törvénykönyvben*. Jogtudományi Közöny XXI(1966) 17–22. o.; *Vékás Lajos*: 33. lj.-ben i. m.
- 41 L. pl. *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, II. k. Budapest, 1901, 135. skk. o.
- 42 A Bizottsági Javaslat szabályaihoz és azok magyarázatához l. *Vékás*: 19. lj.-ben i. m. 554. sk. o.
- 43 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 315–524. o.
- 44 Uo. 317. sk. o.
- 45 L. a 17. lj.-ben
- 46 L. ezekhez *Csehi Zoltán: Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetének kötelelési szabályaihoz*. Közjegyzők Közönye 2007/7–8. sz. 16–22. o.; az osztrák reformtörekvések értékelése mellett kitér a német és más európai jogokra is *Rudolf Welsler: Die Reform des österreichischen Erbrechts*. Wien 2009
- 47 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 336. o.; ugyanígy: 348. o.
- 48 Uo. 325. o.
- 49 Uo. 338. skk. o.
- 50 Uo. 345. o.
- 51 L. pl. uo. 338. o.
- 52 *Vékás*: 19. lj.-ben i. m., 559. o.
- 53 Uo., 558. o.
- 54 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 233. skk. o.; vö. fent az ági öröklés tárgyalásánál, továbbá *Weiss*: I. lj.-ben i. m., 479. o.
- 55 *Zsögöd*: uo. 345. o.
- 56 L. *Vékás*: 19. lj.-ben i. m., 7:77. §
- 57 A francia kötelelési jog beható elemzését l. *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 504–524. o.; a legújabb változásokhoz l. *Vékás Lajos: Magyar polgári jog: Öröklési jog*. Budapest 2010 (vagy későbbi kiadás), 109. sk. o.
- 58 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, 309. skk. o. A kötelelés jogi természetét a magyar jogirodalomban egészen az 1959-es Ptk.-ig vitás volt, l. *Vékás*: 57. lj.-ben i. m., 110. o.
- 59 *Vékás*: 57. lj.-ben i. m., 110. sk. o.
- 60 L. *Vékás*: 19. lj.-ben i. m., 560. o.
- 61 A Bizottsági Javaslat szabályaihoz és azok magyarázatához lásd *Vékás*: 19. lj.-ben i. m., 558. skk. o.
- 62 *Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok*, I. k. Budapest, 1901, XXI. o.